

EKONOMSKA NEAKTIVNOST ŽENA STARIJIH OD 50 GODINA U SRBIJI I SEVERNOJ MAKEDONIJI: KOMAPRATIVNA ANALIZA

ECONOMIC INACTIVITY OF WOMEN OVER 50 IN SERBIA AND NORTH MACEDONIA: A COMPARATIVE ANALYSIS APPROACH

Kosovka Ognjenović*
Aleksandra Lozanoska**

Apstrakt: Ovaj rad se bavi analizom aktivnosti ženske radne snage starije od 50 godina na dva susedna i po mnogo čemu slična tržišta rada, Srbije i Severne Makedonije. Na oba tržišta rada izražen je značajan i uporan rodni jaz u stopama zaposlenosti radno aktivne populacije (15-64 godine) koji u Srbiji i Severnoj Makedoniji iznosi 11,6% i 16,5% u 2023. godini. Stope aktivnosti žena (15-64 godine) u Srbiji i Severnoj Makedoniji su 65,6% i 54,7%, respektivno, značajno niže u poređenju sa stopama aktivnosti muškaraca, koje su ocenjene na 77,8% (Srbija) i 76,0% (Severna Makedonija). Taj problem se dodatno usložnjava ako se posmatra kroz starosnu distribuciju, pokazujući da su žene starije od 50 godina manje sklone ostanku u radnoj snazi u poređenju sa muškarcima, što ih čini finansijski osetljivim ne samo trenutno, već smanjuje i njihove izgleda za pristojnu penziju. U ovom radu se, na bazi korišćenja sekundarnih podataka Ankete o ranoj snazi, ukazuje na uzroke neaktivnosti žena starijih od 50 godina, na uticaj neaktivnosti na rodni jaz na tržištu rada i reperkusije ovakvih trendova na tržištima rada ovih dveju zemalja Zapadnog Balkana na politike u sferi rada i socijalnih pitanja.

KLJUČNE REČI: TRŽIŠTE RADA, SEVERNA MAKEDONIJA, SRBIJA, ŽENSKA RADNA SNAGA

JEL KLASIFIKACIJA: J21, J82.

Abstract: This paper analyses the economic activity of female workforce over the age of 50 in two neighbouring and in many ways similar labour markets, namely Serbia and North Macedonia. In both labour markets, there is a significant and persistent gender gap in the employment rates of the working-age population (15-64 years), which is 11.6% in Serbia and 16.5% in North Macedonia in 2023. The activity rates of women (15-64 years) in Serbia and North Macedonia are 65.6% and 54.7% respectively, significantly lower than those of men, which are estimated at 77.8% (Serbia) and 76.0% (North Macedonia). This problem becomes even more complicated when we look at the age distribution, which shows that women over 50 are less likely to remain employed compared to men, which currently makes them not only financially vulnerable, but also reduces their prospects of receiving a decent pension. In this paper, based on secondary data from the Labour Force Survey, we aim to highlight the causes of inactivity of women over 50, the impact of inactivity on gender gaps and the implications of such trends in the labour markets of these two Western Balkan countries for employment and social policies.

KEYWORDS: FEMALE LABOUR FORCE, LABOUR MARKET, NORTH MACEDONIA, SERBIA

JEL CLASSIFICATION: J21, J82.

* Institut ekonomskih nauka u Beogradu. E-mail: kosovka.ognjenovic@ien.bg.ac.rs.

** Ekonomski institut, Univerzitet „Sv. Ćirila i Metodija” u Skoplju. E-mail: sandra@ek-inst.ukim.edu.mk.

1. UVOD

Neaktivnost žena imala je značajnu ulogu na tržištima rada evropskih zemalja, a ovom problemu, u zemljama centralne i istočne Evrope, veća pažnja posvećena je tek njihovim ulaskom u proces ekonomske transformacije, što je dovelo i do veće polarizacije učesnika na tržištu rada prema polu. Usled različitih oblika prilagođavanja ekonomskih sistema tržišnim uslovima privređivanja i razlika u strukturi radne snage, na površinu su izlazili i problemi vezani za nove veštine i znanja koje su se tražile u novo osnovanim preduzećima ili privrednim subjektima koji su ušli u proces privatizacije. Malo je reći da je u tim uslovima, ženska radna snaga brže izlazila sa tržišta rada, i ponovo se našla u situaciji da „formalni“ posao zameni radom u domaćinstvu. U zemljama u kojima se gajila kultura radništva, to se smatralo privremenim stanjem i očekivalo se da će žene usled značajno unapređene obrazovne strukture naći svoje mesto i u restrukturiranom realnom sektoru.¹ Ženska radna snaga u širem regionu Balkana svoja prva zaposlenja često je nalazila u poljoprivredi pre masovne industrijalizacije.² Međutim, uloga ženske radne snage značajna je u svim ekonomskim sistemima. Usled globalnih izazova kojima su u poslednje vreme bile izložene sve ekonomije, žene su bile više izložene negativnim uticajima, što je doводilo do njihovog osipanja sa tržišta rada, putem dobrovoljnog izlaska radi penzionisanja ili pak trajnog napuštanja tržišta rada.³ Nepovoljni demografski trendovi učinili su pitanje ženske radne snage ponovo aktuelnim, naročito u ekonomijama koje se susreću sa starenjem i negativnom stopom rasta stanovništva. Imajući u vidu brojne sličnosti koje se izražavaju kroz nepovoljne tendencije, kada je reč o ženskoj radnoj snazi, ovaj rad se fokusira na skorašnje stanje na tržištima rada Srbije i Severne Makedonije. A, da je reč o povezanim tržištima rada, u prilog govori i činjenica o pokušaju da se institucionalno prevaziđu problemi uspostavljanjem međudržavne saradnje u cilju otvaranja tržišta i nesmetane mobilnosti rada.

Na tržište rada Srbije uticale su sve promene izazvane strukturnim reformama, ali i globalna kretanja i krize, a dve kategorije učesnika na tržištu rada, bile su naročito pogođene. S jedne strane, to je mlado stanovništvo bez prethodnog iskustva i nedovoljnih znanja ponetih iz obrazovnog sistema koja bi, bez dodatnog ulaganja u obuku, mogla da se uposle. S druge strane, to je starije radno sposobno stanovništvo, ponovo zbog zastarelih veština i znanja koja nisu našla mesto u novom radnom okruženju. Međutim, ukoliko se na srednji rok uporedi situacija između ove dve grupe učesnika, prva grupa će pre naći mesto u dodatnom obrazovanju i obuci,⁴ i to kako zbog odluka koje donose preduzeća, tako i zbog javnih intervencija kroz prilagođavanje aktivnih mera na tržištu rada ovoj kategoriji učesnika.⁵ Nemali je broj studija kojima je u fokusu evropsko tržište rada koje pokazuju da su fleksibilni oblici radnog angažovanja u meri u kojoj to odgovara i poslodavcu i zaposlenom,⁶ ulaganje u obuku zaposlenih u cilju bržeg i stručnijeg odgovora na zahteve radnog mesta,⁷

1 Spasova (2019).

2 Cazes & Nesporova (2001).

3 Žarković *et al.* (2023).

4 Ognjenović (2023b).

5 Nacionalna služba za zapošljavanje (2023).

6 Cipollone *et al.* (2014).

7 Nicholls (2013).

*ključni faktori za prevazilaženje prepreka ostanka aktivnim stanovništvu radnog uzrasta.*⁸

Samo nekoliko statističkih podataka potkrepljuje činjenicu o nepovoljnom položaju žena na tržištu rada Srbije, a problem postaje još složeniji ukoliko se posmatraju radno sposobne žene u statusu nezaposlenog lica ili isključene sa tržišta rada starosti 50 i više godina. Porede li se žene starosti 50-54 godine prema stopi nezaposlenosti i stopi stanovništva izvan radne snage sa muškim delom populacije, podaci Ankete o radnoj snazi za Srbiju (ARS)⁹ pokazuju da su stope nezaposlenosti u 2023. godini iznosile 7,8% i 7,6%, međutim zaposlenost žena ove starosne grupe bila je tek 68,1% (79,5% za muškarce), dok je izvan radne snage bilo 26,3% žena (13,8% muškaraca). Negativne tendencije se produbljuju približavanjem gornjoj starosnoj granici za radno aktivno stanovništvo. Ove tendencije se svakako manifestuju i kroz razlike u plaćenosti muškaraca i žena, a koje u zavisnosti od skupa podataka korišćenog za obračun razlika dosežu i do 10% od prosečne zarade muškaraca.¹⁰

Postojeće stanje na tržištu rada u Severnoj Makedoniji i ekonomska struktura stanovništva mogu se takođe oceniti kao nepovoljne. Naime, stopa zaposlenosti (15-64 godina) u 2023. godini je na relativno niskom nivou (56,8%) u poređenju sa prosekom na nivou EU-27 (70,4%). Istovremeno, iako se stopa nezaposlenosti smanjuje (od 17,4% u 2019. na 13,2% u 2023. godinu), broj nezaposlenih osoba, posebno onih sa visokim obrazovanjem, i dalje je značajan, dok je dugoročna nezaposlenost bila i ostala veoma visoka.¹¹ Pored toga, evidentna je neusklađenost ponude i potražnje na tržištu radne snage, praćena rastućim nedostatkom radne snage u određenim zanimanjima i kvalifikacijama. Dodatni problem predstavlja relativno velika zastupljenost neaktivnog stanovništva (34,2%), koje bi, s obzirom na starosne i socioekonomske karakteristike, moglo aktivno da se uključi na tržište rada u uslovima rastućeg nedostatka radne snage, naročito iz određenih stručnih profila, što se može smatrati globalnom tendencijom.¹² Njihova neaktivnost može biti posledica neformalne zaposlenosti ili boravka u inostranstvu. Međutim, problem je što država nema evidenciju o broju i strukturi žena koje borave u inostranstvu. Prethodna istraživanja o položaju žena na tržištu rada Severne Makedonije ukazala su na trendove porasta neaktivnosti sa godina starosti žena i udajom, dok, sa druge strane, nivo obrazovanja pozitivno utiče na ekonomsku aktivnost žena svih starosnih grupa.¹³

Stoga su glavni izazovi tržišta rada u Severnoj Makedoniji niska stopa učešća žena i mladih na tržištu rada, spor rast stopa zaposlenosti mladih osoba i visok procenat dugoročne nezaposlenosti. Istovremeno, visoke su stope zaposlenja na privremenim i povremenim poslovima, naročito kod mladih i niško kvalifikovanih radnika i to u određenim ekonomskim sektorima (poljoprivreda, građevinarstvo i ugostiteljstvo i turizam). Treba takođe istaći da su nedovoljne investicije državne kroz podršku i programe za zapošljavanje, uprkos dobrim rezultatima.

⁸ Eurofound (2017).

⁹ Republički zavod za statistiku (2024).

¹⁰ Ognjenović (2024).

¹¹ Lozanoska & Janeska (2024), str. 103.

¹² Cheregi (2024).

¹³ Blaževski *et al.* (2020).

Istovremeno, evidentne su velike promene u obimu i demografskoj strukturi radno sposobnog stanovništva i radne snage – ukupno i regionalno, a time i u mogućnostima za lociranje i održivost određenih sektora, industrijskih grana i poslovnih subjekata u Severnoj Makedoniji. Stoga, dostupnost ljudskih resursa sve više postaje ograničavajući faktor ekonomskog rasta i razvoja zemlje. Demografsko starenje utiče na opterećenost ekonomski aktivnog stanovništva izdržavanim stanovništvom, kao i na strukturu potrošnje, koja se menja pod uticajem starosne strukture stanovništva. Ovi nepovoljni uslovi će se još više izraziti na srednji i dugi rok, zbog migracionih kretanja iz Severne Makedonije u inostranstvo koja se odvijaju nesmanjenim intenzitetom, posebno kod mladih i mlađih sredovečnih radno sposobnih osoba, kao i očekivanih promena u rastu ukupnog rezidentnog stanovništva u zemlji.¹⁴

Očekivanja su da će u narednom periodu problemi visoke nezaposlenosti i relativno niske zaposlenosti i dalje ostati prisutni. Ti problemi će biti praćeni još izraženijim neskladom između ponude i potražnje radne snage, posebno kao rezultat sve većeg nedostatka kvalifikovanih radnika. Zbog toga, pri kreiranju odgovarajućih politika i mera na tržištu rada za prevazilaženje problema, treba uzeti u obzir smanjenje i kontinuirano starenje radno sposobnog stanovništva, zatim intenzivnu emigraciju iz zemlje mladog i sredovečnog radno sposobnog stanovništva, kao i posledice globalne ekonomske i energetske krize koje utiču na makedonsku ekonomiju.¹⁵

Stoga, ovaj rad pokušava da objedini probleme sa kojima se susreću nezaposlene žene starije od 50 godina i da opiše stanje na tržištima rada Srbije i Severne Makedonije u cilju boljeg razumevanja situacije i predlaganja praktičnih preporuka za unapređenje njihovog položaja.

2. METODI

U ovom radu se izlaže situaciona analiza stanja na tržištu rada Srbije i Severne Makedonije stavljajući u centar pažnje nezaposlene žene starije od 50 godina. Stoga se, osim analize raspoloživih podataka, koristi jedinstven pristup koji se bazira na primeni kritičkog uvida u raspoložive dokumente javnih politika u oblasti zapošljavanja sa fokusom na mogući uticaj na poboljšanje položaja starijih žena na tržištu rada, i izdvajaju se aktivne mere, ukoliko je to posebno naglašeno u strateškim dokumentima i planovima zapošljavanja.

U radu se koriste sledeći izvori podataka, kako bi se obezbedio jedinstven pristup analizi problema uzrokovanog nezaposlenošću žena starosti 50 i više godina:

- međunarodno uporediva baza podataka ARS-a za Srbiju i Severnu Makedoniju, sa posebnim naglaskom na period 2021-2023. godina; budući da se od 2023. podaci prikupljaju i obrađuju primenom nove metodologije, radi uporedivosti, za dve godine unazad, (mikro)podaci i osnovni pokazatelji stanja na tržištu rada preračunati su prema novoj metodologiji za obe zemlje;¹⁶

14 Lozanoska & Janeska (2024), str. 196.

15 Djambaska & Lozanoska (2023), str. 133-134.

16 <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [Pristupljeno: 23/01/25].

- podaci o registrovanoj nezaposlenosti, sa posebnim osvrtom na žene stare 50 i više godina, preuzeti su iz mesečnih statističkih biltena Nacionalne službe za zapošljavanje Srbije i Agencije za zapošljavanje Severne Makedonije;
- podaci godišnjih izveštaja o radu zavoda za zapošljavanje u dve posmatrane zemlje, sa naglaskom na nezaposlene i dugoročno nezaposlene žene starosne dobi 50 i više godina, kao i na njihovo učešće aktivnim merama tržišta rada.

Takođe, daje se osvrt na praktične mere koje su deo nacionalnih planova i strategija zapošljavanja i izdvajaju se aktivnosti koje su usmerene unapređenju položaja ove ranjive grupe žena na tržištu rada, imajući u vidu da su samo lica registrovana kod službi za zapošljavanje kvalifikovana za korišćenje ovih mera.

Temi nezaposlenosti (starijih) žena radnog uzrasta ukazana je pažnja u brojnim studijama kojima je cilj pomno praćenje situacije na evropskom tržištu rada,¹⁷ naročito u pogledu istraživanja usmerenih na ekonomsku aktivnost stanovništva, uticaj migracija i starenja.¹⁸

3. REZULTATI

3.1. Statistička analiza neaktivnosti žena starijih od 50 godina

U tabeli 1 prikazivati su podaci od 2021-2023. godine o osnovnim pokazateljima tržišta rada u Srbiji i Severnoj Makedoniji, za ukupno stanovništvo starosne dobi 15-64 godine, kao i za muškarce i žene, posmatrano po starosnim intervalima 50-54, 55-59 i 60-64 godine. Populacija je podeljena na tri starosna intervala da bi se preciznije sagledale razlike koje su značajne ne samo u okviru iste demografske grupe, već posmatrano i prema polu.

Za tržište rada u Srbiji karakteristično je povećanje stope zaposlenosti ukupnog stanovništva starosti 15-64 godine posmatrano u trogodišnjem periodu, pri čemu su žene, iako sa nižom stopom zaposlenosti u 2023. godini (58.9%) u odnosu na muškarce (70,5%), u značajnoj meri doprinele takvom razvoju na tržištu rada. Ukoliko se ove dve demografske grupe uporede po starosnim intervalima, muškarci u svim starosnim grupama, osim što imaju značajno više stope zaposlenosti od žena, neposredno pre odlaska u penziju, još uvek radno doprinose sa stopom koja iznosi 56% u starosnoj grupi 60-64 godine.

Stopa nezaposlenosti stanovništva starosti 15-64 godine u blagom je opadanju, te se spustila sa 11,5% (2021.) na 9,7% (2023.). Istovremeno, stopa nezaposlenosti muškaraca bila je niža 2023. i iznosila 10,7% (9,3% 2021.), a kod žena se smanjila sa 12,5% (2021.) na 10,2% (2023.). U poslednje dve godine, stope nezaposlenosti stagniraju ukazujući na problem zasićenosti tržišta rada, kao i strukture nezaposlenih lica za koju je evidentno da ne može prebroditi status nezaposlenosti. Očekivano, stope nezaposlenosti starijeg stanovništva su niže, zbog izvesnosti izlaska sa tržišta rada, međutim, u starosnim intervalima 50-54 i 55-59 godina, kod žena još uvek su više nego kod muškaraca, a tek žene starosti 60-64 godine imaju niske stope nezaposlenosti koje se spuštaju na 4,5% u 2023. godini, posmatrano u odnosu na žensku radnu snagu ove starosne dobi.

17 Münch *et al.* (2009).

18 Eurofound (2017).

Ukoliko se posmatra stopa stanovništva (15-64 godine) izvan radne snage, može se skromno zaključiti da se u relativnom izrazu smanjuje udeo neaktivnih, što mereno učešćem iznosi 30,3% (2021.) i 28,3% (2023.). Stope ženskog dela stanovništva izvan radne snage, posmatrano po svim starosnim intervalima 50-54, 55-59, 60-65, uveliko premašuju ekonomsku neaktivnost muškaraca. A, stopa isključenosti žena starosti 50-54 godine (26,3% 2023.) niža je od stope za ukupno žensko stanovništvo radnog uzrasta (34,4% 2023.). Muškarci starosti 50-54 i 55-59 godina, još uvek u značajnijoj meri čine aktivno stanovništvo, te su stope muškaraca izvan radne snage, ovih dveju starosnih grupa, 13,8% i 20,8%, respektivno, niže od stope za ukupno muško stanovništvo (22,2% 2023.). Isto tako, podaci ukazuju na pozitivne tendencije, koje govore u prilog smanjenju relativnog učešća stanovništva izvan radne snage, posmatrano za obe demografske grupe i sve starosne intervale. Međutim, ohrabrujući je podatak koji pokazuje da je učešće žena starosti 60-64 godine izvan radne snage smanjeno na 59% (2023.) sa 68,3% (2021.), iako je neaktivnost žena u ovoj starosnoj grupi veća za gotovo 20 procentnih poena u poređenju sa muškarcima iste starosne dobi. U ovim tendencijama nazire se blagi zaokret na tržištu rada Srbije, međutim, rano je zaključiti da će se ovakvi trendovi nastaviti sličnim intenzitetom i u narednom periodu.

Iako podaci ARS-a u Srbiji prema sopstvenoj proceni ekonomskog statusa lica i polu, nisu raspoloživi prema starosnoj strukturi i nivou obrazovanja, ipak se, na bazi podataka o osnovnim grupama stanovništva izvan radne snage, mogu izvući određeni zaključci. Kao što je već istaknuto, podaci ARS-a za 2023. godinu nisu uporedivi sa podacima objavljenim pre 2021. godine, međutim, korisno je videti kakva struktura je bila karakteristična za neaktivno stanovništvo, primera radi 2023. i 2019. godine, usled toga što potonja godina prethodi poslednjoj velikoj krizi koja se odrazila i na tržište rada. Od 2019. do 2023. neaktivno stanovništvo staro 15 i više godina se povećavalo, pri čemu je značajniji rast ostvaren kod žena. U strukturi neaktivnog stanovništva žene su u većem broju uključene u obrazovanje, te je to bio razlog njihove neaktivnosti kod 260,3 (2019.) i 271,2 (2023.) hiljada lica, dok je broj muškaraca iznosio 226,6 (2019.) i 246,5 (2023.) hiljada lica. Broj penzionera ima najveće učešće među stanovništvom van radne snage, broj uživaoca penzije se povećava u obe grupe stanovništva, ali je veći kod žena zbog češćeg uživanja porodičnih penzija. Međutim, zanimljiv je podatak da se broj žena domaćica, tj. lica vezanih za posao u kući značajno povećao, te je iznosio 293,3 (2019.) i 358,4 (2023.) hiljada lica, dok se broj muškaraca u ovom statusu smanjio sa 24,8 (2019.) na 16,3 (2023.) hiljade lica. Ostale neaktivne žene činile su 45,6 (2023.), a muškarci 59,3 (2023.) hiljade lica. Iako je ekonomska neaktivnost izraženija kod žena i u apsolutnom i u relativnom smislu, struktura neaktivnosti prema kategorijama stanovništva van radne snage se razlikuje prema polu. Penzionerke su činile 58%, đaci i studenti 17%, a domaćice 22,5%, dok se kod muškaraca ova struktura značajno razlikuje, te su penzioneri bili zastupljeni sa 69%, đaci i studenti sa 24%, a neaktivnih lica u kući sa statusom domaćice bilo je svega 1,6%, prema podacima ARS-a za 2023. godinu. Ostali neaktivni više su zastupljeni među muškom populacijom 5,8% naspram 2,9% kod žena (2023.). Dakle, među neaktivnim stanovništvom, postoji rezervoar lica koja bi mogla preći u status aktivnog učesnika na tržištu rada, a podaci EU ARS-a pokazuju da postoje tržišta rada sa manje ili više izraženom tendencijom prelaska (tranzicijom) iz statusa neaktivnosti u status zaposlenog lica, međutim podaci nisu dostupni prema starosnoj strukturi.

Slično kao i u Severnoj Makedoniji, u Srbiji se smanjuje udeo lica van radne snage starosne dobi 50-64 godine, a povećava udeo lica starijih od 64 godine. Pri tome, udeo neaktivnih

žena starosti 50-64 i 65 i više godina iznosio je 22,3% i 46,2% (2019.), dok se prema podacima ARS-a za 2023. godinu situacija dodato pogoršala, te je muško i žensko stanovništvo van radne snage starosti 50-64 godine činilo 16% i 18,8% neaktivnih, dok su lica starija od 64 godine bila zastupljena sa 52,2% (u strukturi žena) i 54,3% (u strukturi muškaraca), potvrđujući nezaustavljiv trend starenja stanovništva.

Stopa zaposlenosti u Severnoj Makedoniji u periodu 2019–2023. godine bila je i ostala niža kod žena u odnosu na muškarce.¹⁹ Pri tome, zabeležen je trend rasta ovog indikatora, kako kod ukupne ženske populacije (15–64 godine), tako i kod žena iz tri analizirane starosne grupe (50–54, 55–59 i 60–64 godine). Njegova vrednost u 2023. godine je dostigla do 58,1%, 48,1% i 27,2%, respektivno. Kod muškaraca, ove vrednosti su iznosile 77,4%, 74,8% i 50,4%.

Stopa nezaposlenosti je niža kod žena, uz tendenciju smanjenja, što predstavlja relativno pozitivnu promenu. Tako je stopa nezaposlenosti kod ukupne ženske populacije pala sa 18,1% (2019.) na 11,4% (2023.). Kod žena starosti 50–54 godine smanjila se sa 14,5% na 10,9%, kod starosne grupe 55–59 godina sa 13% na 10,1%, dok je kod žena iz starosne grupe 60–64 godine stopa nezaposlenosti pala sa 7,4% (2019.) na 4,5% (2021., podaci za 2023. nisu dostupni). Smanjenje stope nezaposlenosti kod muškaraca odvijalo se znatno slabijim intenzitetom.

Tabela 1. Osnovni indikatori tržišta rada u Srbiji i Severnoj Makedoniji

Indikator	Zemlja					
	Srbija			Severna Makedonija		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Stopa zaposlenosti 15-64, u %	61,7	63,9	64,7	56,4	56,7	56,8
Muškarci						
15-64	68,6	70,5	70,5	65,2	65,9	65,0
50-54	78,0	80,8	79,5	78,0	79,6	77,4
55-59	70,6	72,8	73,0	72,2	73,2	74,8
60-64	50,8	54,2	56,0	52,5	52,4	50,4
Žene						
15-64	54,8	57,4	58,9	47,5	47,5	48,5
50-54	66,4	69,6	68,1	55,6	55,9	58,1
55-59	52,5	57,6	60,9	44,4	46,5	48,1
60-64	30,1	32,7	39,2	25,7	24,5	27,2

¹⁹ Za Severnu Makedoniju razmatra se nešto širi vremenski interval, tj. od 2019. do 2023. godine, budući da podaci po starosnim grupama nisu dostupni za sve godine. U tabeli 1, dat je prikaz za tri godine 2021-2023., da bi se ispratilo isti period u obe zemlje.

Stopa nezaposlenosti 15-64, u %	11,5	9,8	9,7	15,6	14,5	13,2
Muškarci						
15-64	10,7	9,4	9,3	16,9	15,9	14,4
50-54	8,2	7,5	7,8	15,1	11,5	10,9
55-59	7,6	7,2	7,9	14,4	13,1	10,1
60-64	7,3	7,4	7,2	14,0	14,5	9,1
Žene						
15-64	12,5	10,3	10,2	13,8	12,6	11,4
50-54	9,5	6,4	7,6	9,1	7,9	7,8
55-59	8,7	8,6	7,3	13,5	8,4	8,1
60-64	4,9	5,0	4,5	4,5	:	:
Stopa stanovništva 15-64 van radne snage, u %	30,3	29,1	28,3	33,2	33,6	34,6
Muškarci						
15-64	23,2	22,2	22,2	21,6	21,7	24,0
50-54	15,0	12,7	13,8	8,2	10,1	13,2
55-59	23,6	21,6	20,8	15,7	15,7	16,8
60-64	45,2	41,5	39,6	39,0	38,7	44,6
Žene						
15-64	37,4	36,0	34,4	44,9	45,7	45,3
50-54	26,7	25,7	26,3	38,8	39,3	37,0
55-59	42,5	37,0	34,3	48,7	49,2	47,7
60-64	68,3	65,5	59,0	73,0	74,8	72,4

Napomena: Od 2021. godine izvršena su metodološka usklađivanja ARS-a sa preporukama tela EU, a u cilju harmonizovanja sa međunarodnim standardima u oblasti rada. Podaci prikazani u ovoj tabeli reprezentuju uporedive veličine i preuzeti su iz elektronskih baza podataka dveju statističkih zavoda. Od 2023. godine podaci ARS-a za Srbiju ocenjuju se prema demografskim procenama baziranim na Popisu 2022., a u Severnoj Makedoniji prema podacima Popisa 2021. Da bi se osigurala uporedivost, izvršena je revizija podataka od 2021. godine.²⁰ (:) Nema pojave.

Izvor: Anketa o radnoj snazi, Republički zavod za statistiku (RZS) Srbije i Anketa o radnoj snazi, Državni zavod statistike (DZS) Severne Makedonije.

Stopa neaktivnosti je drastično viša kod žena nego kod muškaraca na tržištu rada Severne Makedonije. Tako je 2023. godine ova stopa kod ukupne ženske populacije (15–64 godine) iznosila čak 45,3%, dok je kod muške populacije bila skoro dvostruko manja. Uočljivo

²⁰ <https://data.stat.gov.rs/?caller=2400&languageCode=sr-Cyrl> [Pristupljeno: 23/01/25]. <https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef> [Pristupljeno: 26/01/25].

je da je kod starijih starosnih grupa, stopa neaktivnosti žena gotovo kontinuirano rasla do 2022. godine, da bi se 2023. počela smanjivati. Te godine, stopa stanovništva van radne snage dostigla je vrednosti od 37% (50–54 godine), 47,7% (55–59 godina) i 72,4% (60–64 godine). Ova situacija potvrđuje nepovoljniji položaj žena u pogledu ekonomske aktivnosti. Isključenost žena sa tržišta rada, posebno na duži rok, smanjuje njihove mogućnosti za ponovno ekonomsko angažovanje, utiče na zastarevanje njihovih znanja i čini ih manje konkurentnim ukoliko odluče da traže posao.

Analiza neaktivnog stanovništva pokazuje da u Severnoj Makedoniji raste njegov obim, te se u periodu 2019–2023. povećalo za 13%. Pri tome, rast je bio značajno veći kod muškaraca (17%) u odnosu na žene (11%). Udeo neaktivnih osoba starosti 55–64 godine u ukupnom neaktivnom stanovništvu smanjen je sa 18,2% (2019.) na 15,7% (2023.), dok je udeo starijih osoba (65+) značajno porastao, sa 37,4% na 42,6%, respektivno.

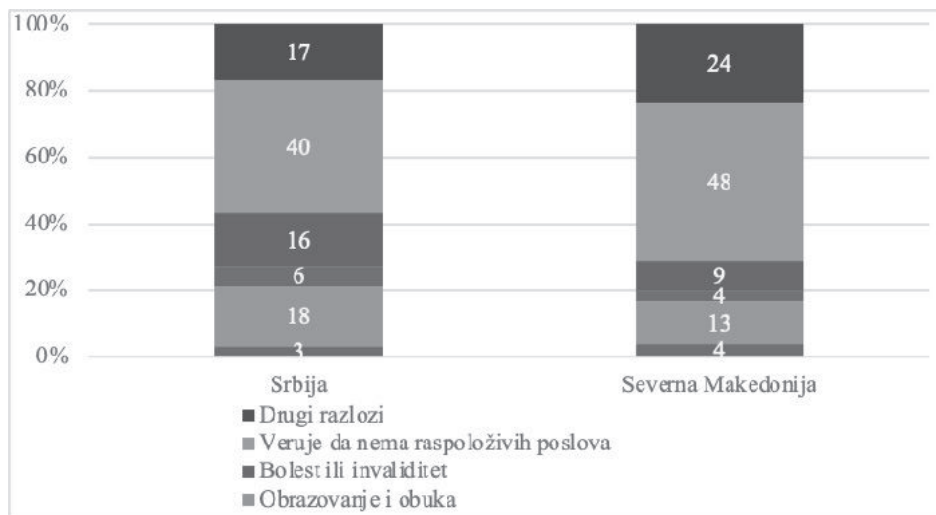
Specifičnosti neaktivnog stanovništva mogu se identifikovati kroz njegovu strukturu, odnosno kroz pojedine kategorije koje ga čine. U 2019. godini, od ukupnog broja neaktivnih (639,1 hiljada lica), 20,5% su bili učenici i studenti, 40% penzioneri, 26,5% domaćice i 12,9% druge neaktivne osobe. U 2023. godini, zastupljenost po ovim kategorijama je iznosila 19,5%, 23,5%, 44,2% i 12,8%, respektivno. Ova struktura pokazuje da, ako se isključe deca i penzioneri, koji po zakonu ne mogu biti aktivni, ostaje da 36,3% neaktivnog stanovništva (ili 262,8 hiljada lica) čine osobe radno sposobnog uzrasta (15–64 godine) koje iz određenih razloga nisu aktivne na tržištu rada. Ako pretpostavimo da kategorija domaćica dobrovoljno odlučuje da ostane ekonomski neaktivna, postavlja se pitanje ko su ostale neaktivne osobe, čiji broj prelazi 92.000. Nije isključena mogućnost da određeni broj ovih lica privremeno boravi u inostranstvu, a nije prijavio svoj boravak van zemlje.

Kada je reč o promenama kod ženskog neaktivnog stanovništva, u 2023. godini gotovo je izjednačen udeo domaćica i penzionerki (oko 37%). U starosnoj grupi neaktivnih žena od 50–64 godine, više od polovine (53,2%) čine domaćice. Radi se o značajnom udelu žena koje nisu deo tržišta rada, a nalaze se u uzrastu kada bi im bilo znatno teže da se ekonomski aktiviraju.

U pogledu obrazovne strukture neaktivnog stanovništva, kako kod ukupne, tako i kod ženske populacije, dominantno su zastupljene osobe sa osnovnim nivoom obrazovanja, koje čine preko 50%. U toj grupi se nalaze lica bez obrazovanja, sa nezavršenim osnovnim obrazovanjem ili samo osnovnim obrazovanjem. Iako se ne raspolaže podacima prema uzrastu i nivou obrazovanja, možemo pretpostaviti da značajan deo neaktivnih osoba dolazi iz starijih starosnih grupa, što dodatno komplikuje njihovu integraciju na tržište rada u Severnoj Makedoniji.

Razlozi koje stanovništvo izvan radne snage, starosti 50–64 godine, koje ne traži zaposlenje, navodi kao glavne uzroke svoje trenutne neaktivnosti, ne razlikuju se mnogo u Srbiji i Severnoj Makedoniji (grafikon 1). U obe zemlje dominira razlog uverenja neaktivnog stanovništva da na tržištu rada nema posla za njih – ovaj razlog, prema podacima ARS-a, u Srbiji navodi 40%, a u Severnoj Makedoniji 48% stanovništva izvan radne snage. Pošto je reč o faktoru motivacije, pozitivna strana leži u činjenici da su muškarci skloniji mišljenju da ne bi ni mogli da nađu posao, a da je ovaj negativni stav prema traženju posla slabije izražen kod žena, te u Srbiji i Severnoj Makedoniji ovakvo mišljenje deli 39,5% i 43,1% žena, respektivno.

Grafikon 1. Struktura stanovništva starog 50-64 godine van radne snage koje ne traži zaposlenje prema osnovnim razlozima

Napomena: Podaci za Srbiju odnose se na 2023. godinu, a za Severnu Makedoniju na 2020. godinu.

Izvor: Eurostat.

Takođe, zanimljiv je i stav koji deli značajan broj neaktivnih lica u ove dve zemlje, a koji se odnosi na „ostale razloge“ neaktivnosti, koji nisu pomenuti. Zajedno sa prethodnim sugestivnim razlogom koji se tiče mišljenja da nije vredno tražiti posao jer ga ne bi ni našli, u Srbiji više od polovine, a u Severnoj Makedoniji više od dve trećine lica navodi proizvoljni stav, dok stvarne razloge neaktivnosti, kao što su briga o članovima domaćinstva, bolest ili otkaz, vidi značajno manji broj neaktivnih. Takođe, zanimljiv je rezultat, koji potvrđuje i prethodne nalaze u literaturi da je starost prepreka za ulazak u obuku,²¹ koji pokazuje da je razlog trenutne neaktivnosti lica starosti 50-64 uključenost u dodatno obrazovanje ili obuku.

3.2. Uključenost žena starijih od 50 godina u aktivne mere na tržištu rada

Podaci o uključenosti žena starosti 50-64 godine u aktivne mere na tržištu rada preuzeti su iz izveštaja i baza podataka Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije i Agencije za zapošljavanje Republike Severne Makedonije. U nastavku teksta se daje posebna analiza za Srbiju i Severnu Makedoniju zbog različitog obuhvata žena starijih od 50 godina aktivnim merama. Iz ove analize će se izdvojiti sličnosti i različitosti dvaju tržišta rada, te će se zaključci izvesti posebno za svaku zemlju i dati predlog preporuka za javne politike.

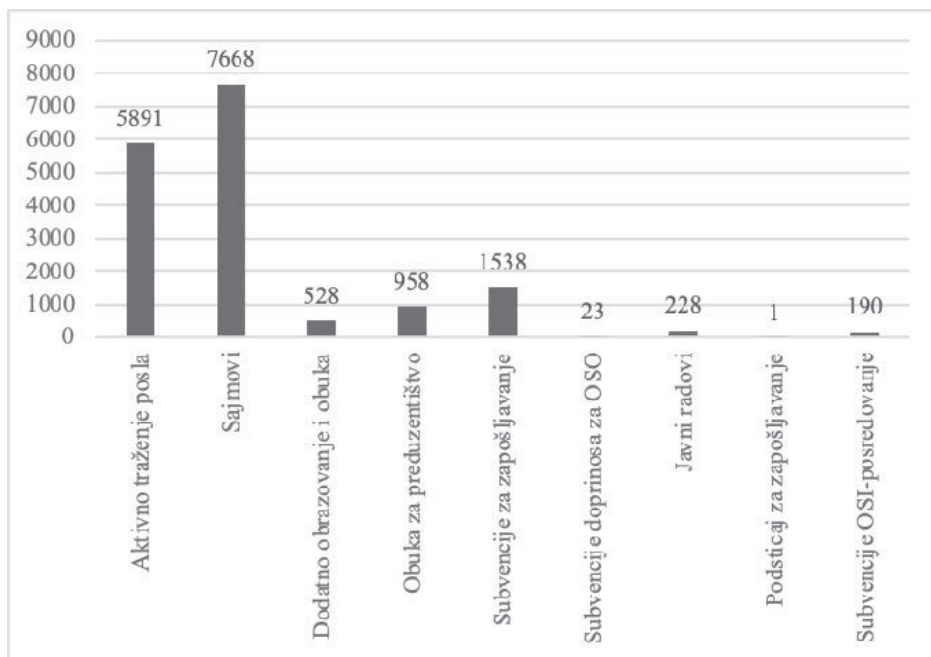
3.2.1. Srbija

Nezaposlene žene starosti 50 i više godina, naročito sa otežanim faktorom zapošljavanja, uključene su u sistemske mere podrške predviđene nacionalnom politikom zapošljavanja

²¹ Ognjenović (2023b).

koja se sprovodi u periodu 2021-2026. godina.²² Grafikon 2 sažeto prikazuje učešće ove kategorije nezaposlenih lica u merama aktivne politike zapošljavanja od januara do decembra 2024. godine.

Grafikon 2. Nezaposlene žene starosti 50-64 godine uključene u mere aktivne politike zapošljavanja, januar–decembar 2024. godine

Napomena: Podaci se odnose na broj pruženih usluga nezaposlenim licima registrovanim kod Nacionalne službe za zapošljavanje, tako da jednom licu može biti pruženo više od jedne usluge. Skraćenica OSO odnosi se na obavezno socijalno osiguranje, a OSI na osobe sa invaliditetom.

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje.

Učešće nezaposlenih žena starosne dobi 50-64 godine u merama koje pruža Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ), najzastupljenije je u merama podrške aktivnom traženju posla i sajmovima zapošljavanja. To su najzastupljenije mere podrške nezaposlenim kroz koje prolazi gotovo svako registrovano lice. Dodatno obrazovanje i obuka jedna je od najznačajnijih mera za ova lica koja istovremeno, osim što unapređuje praktična znanja i veštine, doprinosi i većim šansama za njihovo zaposlenje. Iz grupe obuka, posebno je izdvojena obuka za preduzetništvo, budući da je pohađa značajan broj lica ove starosne dobi. A, takođe ovaj vid podrške primenjuje se i sa subvencijama za samozapošljavanje, te su od ukupnog broja subvencija za zapošljavanje u 2024. godini, 603 dodeljene licima koja započinju sopstveni biznis, što je ohrabrujuće, i u jednu ruku predstavlja zaokret u karijeri, ukoliko su lica ove starosne dobi imala prethodno radno iskustvo.²³ Imajući u vidu da su žene ove starosne dobi ili obeshrabrene dugim čekanjem na zaposlenje ili ih je nizak nivo i neadekvatna školska sprema udaljila od pronalaženja pristojnog zaposlenja,

²² Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (2021).

²³ Ognjenović (2023a).

tek mali broj poslova na javnim radovima mogao je da pruži izvor dohotka ovoj grupi nezaposlenih žena. Javni radovi su mera koju prepoznaje i organizuje lokalna samouprava samostalno kroz svoje planove zapošljavanja i raspoloživa sredstva ili se udružuje sa NSZ prilikom organizovanja ovog oblika privremenog zapošljavanja. U grupi aktivnih mera namenjenih nezaposlenim ženama nalaze se i subvencije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, a kao vrsta podrške izdvajaju se subvencije zarada za osobe sa invaliditetom bez prethodnog radnog iskustva, koje su obezbeđene sredstvima NSZ. Ovu vrstu podrške u 2024. godini dobilo je 158 osoba sa invaliditetom. Projektno finansiranje obezbeđeno je tek za mali broj obuka za poznatog poslodavca (3 lica), subvencija za samozapošljavanje (26 lica), otvaranje novih radnih mesta (35 lica), kao i subvencionisanje zarada osoba sa invaliditetom bez prethodnog radnog iskustva (6 lica).

3.2.2. Severna Makedonija

Agencija za zapošljavanje (AZZ) Republike Severne Makedonije sprovodi različite programe i aktivne mere za zapošljavanje i pruža usluge na tržištu rada, od kojih je veći deo namenjen ranjivim kategorijama nezaposlenih lica, uključujući i žene starije od 50 godina. U tom smislu, Agencija je realizovala projekat „Aktivacija ranjivih grupa na tržištu rada“ sa ciljem da se smanji dugoročna nezaposlenost i zavisnost od garantovanog minimalnog prihoda, kroz efikasno uključivanje ranjivih grupa na tržište rada, naročito korisnika garantovanog minimalnog prihoda, putem pohađanja specijalizovanih programa i obuka za razvoj veština.²⁴

Projekat se sastojao od dve komponente. Prva komponenta, Program za savetovanje i motivaciju, bila je namenjena podsticanju i podršci procesu uključivanja nezaposlenih lica iz ranjivih kategorija u obuke i druge aktivne mere zapošljavanja, čime se olakšava njihova inkluzija na tržište rada. U tom cilju pružane su dve vrste podrške: podrška kroz savetovanje (pre nego što se lica uključe u aktivnu meru zapošljavanja), kako bi im se pomoglo u procesu aktivacije i integracije na tržište rada, i mentorska podrška (u periodu kada se korisnik uključuje u obuku ili drugu aktivnu meru zapošljavanja), s ciljem da se omogući identifikacija ličnih i profesionalnih barijera i poteškoća sa kojima se suočavaju nezaposlena lica iz ranjivih kategorija tokom procesa obuke ili zapošljavanja, kao i identifikovanje faktora i razloga koji otežavaju njihovu integraciju u okruženje gde se sprovodi obuka ili zapošljavanje. Druga komponenta je Program podrške za zapošljavanje kroz obuke, čiji je osnovni cilj poboljšanje veština i znanja nezaposlenih lica iz ranjivih kategorija uz pomoć obuka, edukacije, praktičnog rada i subvencionisanog zapošljavanja, kako bi se olakšalo njihovo uključivanje na tržište rada. U tom cilju predviđeno je nekoliko mera: obuka za tražena zanimanja na tržištu rada, obuka na radnom mestu (obuka kod poznatog poslodavca), subvencionisano zapošljavanje (subvencionisanje plata) i praktičan rad.

Iz podataka koje objavljuje Agencija za zapošljavanje može se utvrditi samo kojim delom aktivnih mera su obuhvaćene nezaposlene žene, ali bez podataka o starosnoj strukturi. Otuda, nije moguće utvrditi koliki deo aktivnih mera je usmeren ka ženama starijim od

²⁴ Agencija za zapošljavanje Republike Severne Makedonije, Operativni plan za aktivne programe i mere za zapošljavanje i usluge na tržištu rada za 2024. godinu, <https://av.gov.mk/operativen-plan.nspix> [Pristupljeno: 26/01/25]

50 godina. Ipak, ako se uzme u obzir da su u 2023. godini više od polovine ukupnog broja registrovanih nezaposlenih lica žene (52%), a od njih 74,8% su žene starije od 50 godina, logično je pretpostaviti da mere obuhvataju i starije žene. Ilustracije radi, prema izveštaju o radu Agencije, udeo žena u pojedinim aktivnim merama kreće se od 35,7% do 86,6%, što potvrđuje da je obuhvat žena svih starosnih grupa značajan.

3.3. Dugoročna nezaposlenost žena starijih od 50 godina

Izražena dugoročna nezaposlenost karakteristika je tržišta rada u obe posmatrane zemlje i blisko je povezana sa neaktivnošću koja prirodno sledi nakon faze izrazito dugoročne nezaposlenosti. Međutim, dugoročna nezaposlenost žena starih 50 i više godina od posebnog je značaja, budući da žene na evidenciji službi za zapošljavanje ostaju dosta duže od muškaraca, a žene starosti 50 i više godina, ne samo što su više zastupljene, već velik broj tih žena čeka na zaposlenje duže od 10 godina. Ovakvi statistički pokazatelji otvaraju brojna pitanja i zavređuju posebnu pažnju. U nastavku rada posebno će se analizirati dugoročna nezaposlenost starijih žena u obe zemlje na bazi podataka evidencije nezaposlenih lica.

3.3.1. Srbija

Dugoročna nezaposlenost lica starijih od 50 godina visoka je bez obzira na pol, međutim, naziru se male razlike koje pokazuju da žene u proseku duže ostaju u statusu dugoročne nezaposlenosti (u trajanju 12 i više meseci) koja veoma često rezultuje izlaskom sa tržišta rada, a da nezaposleno lice nije imalo priliku da radi za platu. Trajanje nezaposlenosti u velikoj meri zavisi od nivoa obrazovanja, te kategorija lica koja u najvećoj meri generiše ukupnu nezaposlenost, a to su lica bez i sa srednjim nivoom obrazovanja, doprinosi i stvaranju dugoročne nezaposlenosti. Praktična znanja koja se ponesu iz škole mogu u značajnoj meri da preduprede kasnije negativne ishode na tržištu rada i da smanje neusklađenosti sa zahtevima tražnje, kako su pokazala istraživanja za slična tržišta rada susednih zemalja.²⁵ Podaci ARS-a za period 2021-2023., pokazuju da se smanjuje udeo dugoročno nezaposlenih žena starosti 15-64 godine, i to sa 57,7% (2021.) na 52,9% (2023.). Istovremeno, smanjuje se i udeo dugoročno nezaposlenih muškaraca ove starosne dobi, te je 2023. godine iznosio 42,2%, a 2021. 51,5%.²⁶

Ukupan broj žena starih 50 i više godina na evidenciji NSZ smanjen je sa 82,9 hiljada²⁷ (2023.) na 77,2 hiljade lica²⁸ (2024.), ali je udeo dugoročno nezaposlenih žena ostao isti i iznosi 78,8%. Na bazi podataka za 2024. godinu, može se zaključiti da nema velikih razlika posmatrano prema starosnim grupama žena, 50-54, 55-59, 60-65, i učešću u dugoročnoj nezaposlenosti (grafikon 3). Dugoročna nezaposlenost raste sa godinama starosti, što je i očekivano, međutim, udeo dugoročno nezaposlenih žena na evidenciji NSZ iznosio je 69,7% 2024. godine, a onih starosti 50-64 godine 78,8%. Slična struktura dugoročne nezaposlenosti žena prema godinama starosti karakteristična je i za Severnu Makedoniju.

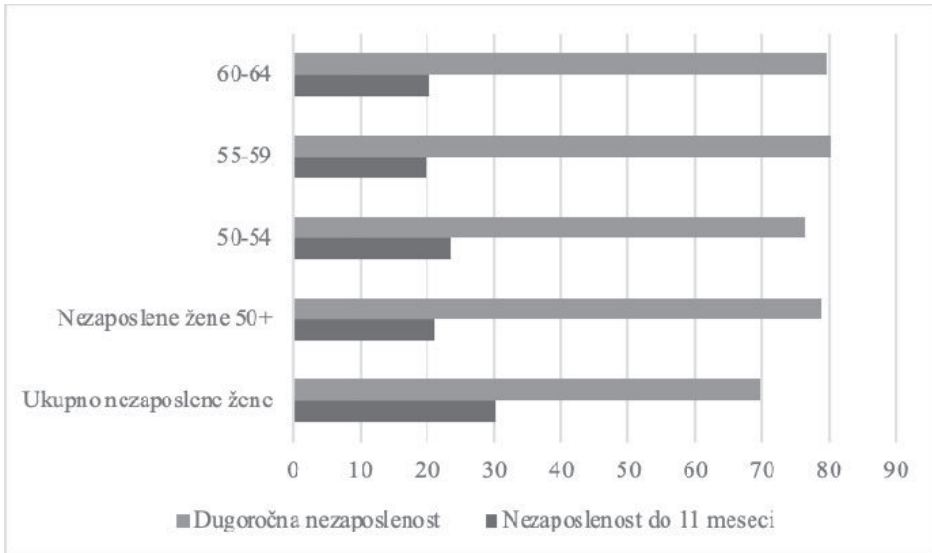
²⁵ Branković & Oruč (2016).

²⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [Pristupljeno: 23/01/25].

²⁷ Nacionalna služba za zapošljavanje (2024).

²⁸ Nacionalna služba za zapošljavanje (2025).

**Grafikon 3. Nezaposlenost starijih žena u Srbiji
prema vremenu čekanja na zaposlenje, %**

Napomena: Nacionalna služba za zapošljavanje vodi lice u statusu kratkoročno nezaposlenog, ukoliko je na evidenciji najviše jedanaest meseci, a sve preko toga su dugoročno nezaposlena lica (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2024, 2025, str. 21).

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje.

3.3.2. Severna Makedonija

Anketa o radnoj snazi u Severnoj Makedoniji pokazuje da je u periodu 2021-2023. godina dugoročna nezaposlenost žena starijih od 50 godina visoka, ali da postoji tendencija smanjenja. Tako je u 2021. godini udeo dugoročno nezaposlenih žena starijih od 50 godina u ukupnom broju nezaposlenih žena iznosio 80,9%, dok se u 2023. godini smanjio na 65,5%. Uprkos ovom trendu, i dalje može da se smatra da je veoma značajan broj žena (20.106 osoba ili 65,5%) koje su duže od godinu dana bez posla i koje će se suočavati sa brojnim izazovima pri ponovnom aktiviranju na tržištu rada.²⁹

Podaci AZZ Republike Severne Makedonije odnose se na registrovanu nezaposlenost u zemlji na kraju 2024. godine. Pri tome, broj registrovanih nezaposlenih žena iznosi 51.874, što predstavlja 52,3% od ukupnog broja nezaposlenih lica u zemlji, a 19.403 su nezaposlene žene starosti 50 i više godina, što je 37,4%. Podaci o školskoj spremi govore da je 71,5% žena starijih od 50 godina bez ili sa osnovnim obrazovanjem, dok 8,7% ima nepotpuno osnovno obrazovanje. To znači da skoro 80% ovih žena nije završilo obavezni nivo obrazovanja, što dodatno otežava njihovu ionako tešku situaciju na tržištu rada. Istovremeno, 16,2% imaju srednje obrazovanje, a 3,6% više nivoe obrazovanja (što uključuje višu školu, fakultet, magistarske i doktorske studije).

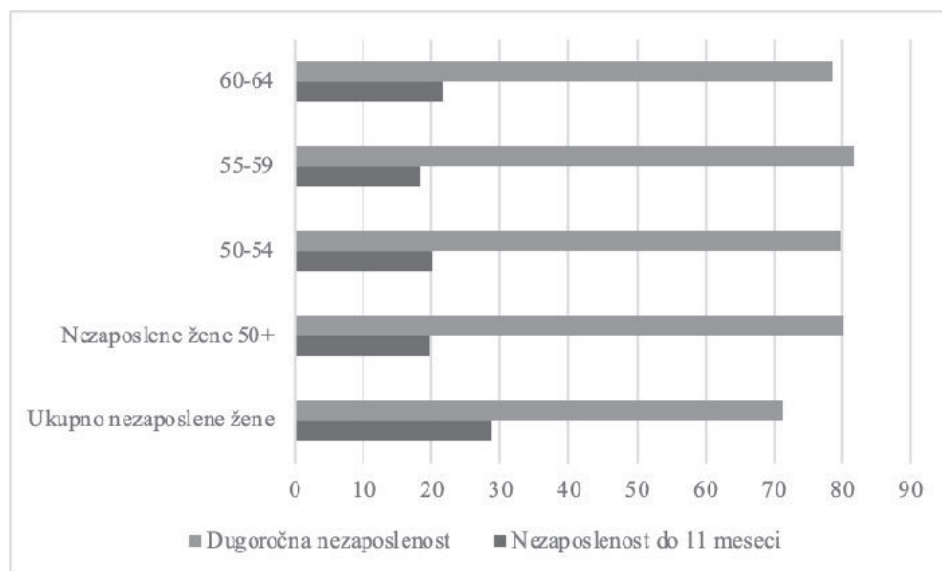
²⁹ Državni zavod statistike Republike Severne Makedonije, Anketa o radnoj snazi, <https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef> [Pristupljeno: 26/01/25]

Prema vremenu čekanja na zaposlenje, čak 80,2% žena iz analizirane starosne grupe su dugoročno nezaposlene, odnosno čekaju na posao više od godinu dana (grafikon 4). Od toga, 28% čeka na zaposlenje između 5 i 7 godina, dok 13,1% čeka više od 8 godina. Ovo pokazuje da je preko 40% nezaposlenih žena starijih od 50 godina veoma dugo bez posla, što dovodi do značajnog zastarevanja njihovih znanja, veština i kompetencija.

Dugoročna nezaposlenost žena u Severnoj Makedoniji ima brojne posledice, koje se manifestuju kroz smanjenje dohotka domaćinstva i rast siromaštva, gubitak znanja i radnih veština, čime se smanjuju šanse za ponovni ulazak na tržište rada, niže očekivane penzije kao rezultat prekida plaćanja doprinosa za penziono osiguranje, smanjenu ekonomsku produktivnost, usled nekorišćenja potencijala radne snage, rast neformalnog rada, koje ne nudi socijalnu zaštitu i prava iz radnog odnosa, prelaz u neaktivnost, čime se još više naglašavaju problemi ovih žena. Ove posledice naglašavaju važnost kreiranja politika i programa koji će podržati zapošljavanje žena, pružiti obuke za sticanje novih veština i omogućiti lakši povratak na tržište rada.

Najveći broj nezaposlenih žena nalazi u Skopskom regionu. Evidentirani broj nezaposlenih žena iz Skopskog regiona iznosi 11.248, što predstavlja 21,7% od ukupnog broja nezaposlenih žena u zemlji. U Skopskom regionu registrovano je 4.335 nezaposlenih žena starosti od 50 i više godina, što je 38,5% od ukupnog broja nezaposlenih žena u ovom regionu.

Grafikon 4. Nezaposlenost starijih žena u Severnoj Makedoniji prema vremenu čekanja na zaposlenje, %

Izvor: Agencija za zapošljavanje Republike Severne Makedonije, Godišnji izveštaji, <https://av.gov.mk/godishni-izveshtai.nspj> [Pristupljeno: 26/01/25]

Prema školskoj spremi, 80,1% žena starijih od 50 godina su bez obrazovanja ili sa osnovnim obrazovanjem, 5,4% ima nepotpuno osnovno obrazovanje, dok 10,2% ima srednje obrazovanje. Ova struktura i za Skopski region pokazuje da je značajan udeo nezaposlenih

žena bez odgovarajućeg obrazovanja (85,5%), što nameće dodatni izazov u smislu unapređenja veština i znanja ovih žena, kako bi imale veće šanse za zapošljavanje. Dugoročno nezaposlene žene u Skopskom regionu čine 82,1%. Od toga, 31% žena iz analiziranih starosnih grupa nezaposleno je od 5 do 7 godina, dok je 9,6% nezaposleno više od 8 godina. To je pokazatelj da je preko 40% ovih žena izuzetno dugo bez posla i da će se mnogo teže prilagoditi promenama na tržištu rada.

4. ZAKLJUČCI SA PREPORUKAMA ZA JAVNE POLITIKE

Analiza izložena u ovom radu pokazuje da se žene starosti 50 i više godina susreću sa brojnim preprekama, što ih udaljava od cilja kao što je ponovna integracija na tržište rada. U radu su mahom korišćeni podaci ARS-a, kao i podaci evidencije nezaposlenih lica kod NSZ i AZZ, u Srbiji i Severnoj Makedoniji, a na bazi njihove analize može se zaključiti da je tržište rada za žene stare 50 i više godina u obe zemlje po mnogočemu slično. Izražen rodni jaz u stopama zaposlenosti, visoke stope neaktivnosti, koje se povećavaju sa godinama starosti, slaba motivisanost i nedostatak želje da se traži posao usled preduverjenja da posao neće moći da nađu, što zbog nedostatka iskustva, zastarelih veština ili jednostavno zbog godina starosti. Za ove žene kreiraju se aktivne mere, budući da ih politike zapošljavanja prepoznaju kao prioritetnu osetljivu grupu, međutim, za ovu kategoriju nezaposlenih lica je karakteristična izrazita dugoročna nezaposlenost koja se gotovo može izjednačiti sa neaktivnošću.

Dakle, imajući u vidu da veliki broj neaktivnih žena upravo čini starosnu grupu od 50 i više godina, izdvajaju se preporuke na bazi kojih bi se u okviru politika i mera omogućilo sledeće:

1. Prekvalifikacija i celoživotno učenje

- **Programi obuke:** Organizovanje specijalizovanih obuka za žene starije od 50 godina kako bi se osvežila i unapredila njihova znanja i veštine, posebno u sektorima koji generišu veliku tražnju za radom, kao što su digitalne tehnologije, administracija ili usluge nege.
- **Pristupačni kursevi:** Finansiranje ili subvencionisanje programa obuke koji su posebno osmišljeni za ovu starosnu grupu, sa fleksibilnim terminima za učenje.

2. Fleksibilni radni uslovi

- **Podsticanje fleksibilnih radnih aranžmana** koje omogućava radno zakonodavstvo, a koji bi motivisali poslodavce da ponude rad na daljinu, skraćeno radno vreme ili prilagođene radne rasporede, što bi, na bazi iskustava koja postoje u drugim zemljama, verovatno pogodovalo obavezama koje žene imaju usled brige o članovima porodice ili zdravstvenih tegoba, a što ih neretko sprečava da se aktiviraju na tržištu rada. Praksa pokazuje da se to može postići kampanjama koje bi promovisale fleksibilnost, stavile na razmatranje poreske olakšice ili davale sertifikate preduzećima koja se opredele za integrisanje porodično-prijateljskih politika.
- **Projektni angažmani:** Omogućavanje uključivanja u kratkoročne ili fleksibilne radne angažmane.

3. Psihološka i karijerna podrška

- **Savetovanje i mentorstvo:** Kreiranje programa za karijerni razvoj i psihološku podršku kako bi se uticalo na povećanje samopouzdanja žena koje su dugo ekonomski neaktivne.
- **Info-centri za posao:** Lokalni centri gde žene mogu dobiti informacije o radnim mestima, obukama i podršci pri zapošljavanju, čija praksa je već zaživela u nekim lokalnim sredinama u Srbiji.

4. Podsticaji za zapošljavanje žena starosti 50 i više godina

- **Subvencije za poslodavce:** Nastaviti sa praksom davanja subvencija preduzećima koja zapošljavaju žene starije od 50 godina, sa ciljem podsticanja njihovog uključivanja na tržište rada, ali omogućiti i praćenje i evaluaciju efektivnosti ove finansijske mere.
- **Poreske olakšice:** Razmatranje uvođenja poreskih olakšica za poslodavce koji investiraju u obuku i zapošljavanje ove kategorije žena i pridavanje pažnje njihovoj prepoznatljivosti u okruženju u kojem posluju.

Predložene preporuke bi omogućile da se smanje ili ublaže prepreke za ekonomsko aktiviranje i reintegraciju žena ove starosne grupe na tržište rada, da se ojača njihova uloga i vidljivost na tržištu rada i smanji socijalna i ekonomska nejednakost.

ZAHVALNOST

Obe autorke se zahvaljuju Međunarodnom Višegradskom fondu na podršci istraživanju koje se realizuje u okviru projekta br. 22420146. Kosovka Ognjenović želi takođe da se zahvali Ministarstvu nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na finansiranju koje je omogućeno ugovorom br. 451-03-47/2023-01/200005.

LITERATURA

- Agencija za zapošljavanje Republike Severne Makedonije [Agencija za vrabotuvanje na Republika Severna Makedonija], Godišnji izveštaji, <https://av.gov.mk/godishni-izveštai.nspix> [Pristupljeno: 26/01/25]
- Agencija za zapošljavanje Republike Severne Makedonije [Agencija za vrabotuvanje na Republika Severna Makedonija], Operativni plan za aktivne programe i mere za zapošljavanje i usluge na tržištu rada za 2024. godinu, <https://av.gov.mk/operativen-plan.nspix> [Pristupljeno: 26/01/25]
- Blaževski, N. M., Petreski, M., & Stojanovska, D. (2020). Chapter Seven: Female Labour Market Inactivity in a Traditional Society. U: *Social Exclusion and Labour Market Challenges in the Western Balkans*, str. 117-149, Cambridge Scholars Publishing.
- Branković, N., & Oruč, N. (2016). From VET school to the labour market in Bosnia and Herzegovina: expected versus actual wages. *European Journal of Education*, 51(3), 360-373. <https://doi.org/10.1111/ejed.12180>
- Cazes, S., & Nesporova, A. (2001). Labour market flexibility in the transition countries: How much is too much?. *International Labour Review*, 140(3), 293-325. <https://doi.org/10.1111/j.1564-913X.2001.tb00534.x>

- Cheregi, V. I. (2024). Is labor matching effectiveness dependent on education level, age or gender? *Baltic Journal of Economics*, 25(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/1406099X.2024.2442841>
- Cipollone, A., Patacchini, E., & Vallanti, G. (2014). Female labour market participation in Europe: novel evidence on trends and shaping factors. *IZA Journal of Labor Studies*, 3, 18. <https://doi.org/10.1186/2193-9012-3-18>
- Djambaska E., & Lozanoska, A. (2023). *Ekonomski razvoj i tržište rada u Republici Severnoj Makedoniji u uslovima pandemije Kovid-19*, Ekonomski institut-Skoplje, Skoplje.
- Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije [Državen zavod za statistika na Republika Severna Makedonija]. Anketa o radnoj snazi, <https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef> [Pristupljeno: 26/01/25]
- Eurofound. (2017). *Reactivate: Employment opportunities for economically inactive people*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2017-10/ef1728en.pdf>
- Lozanoska A., & Janeska, V. (2024). *Demografske promene u Republici Severnoj Makedoniji sa fokusom na Popis stanovništva iz 2021. godine – razlozi, posledice i implikacije*, Ekonomski institut-Skoplje, Skoplje.
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. (2021). Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021-2026. godina. *Službeni glasnik RS br. 18/21 i 36/21-ispravka*.
- Münch, C., Lejour, A. M., & van Wijnbergen, S. (2009). “The Impact of Education on Female Labour Market Participation: An Age-Group Empirical Analysis”, Tinbergen Institute Discussion Paper, No. 09-099/2, Tinbergen Institute, Amsterdam and Rotterdam. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/87050/1/09-099.pdf>
- Nacionalna služba za zapošljavanje. (2025). *Mesečni statistički bilten br. 268*. <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2024/Bilten%20NSZ%20-%20Decembar%202024.pdf>
- Nacionalna služba za zapošljavanje. (2024). *Mesečni statistički bilten br. 256*. <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2023/Bilten%20NSZ%20-%20Decembar%202023.pdf>
- Nacionalna služba za zapošljavanje. (2023). Izveštaj o radu za 2023. godinu. https://nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Izve%C5%A1taj%20i%20program%20rada%20NSZ/Izvestaj_o_radu_I_-XII_2023._godine.pdf
- Nicholls, K. (2013). Responses to labor market challenges: Greece, Ireland, and Portugal, 1990–2008, *Political Science Quarterly*, 128(1), 97–126, <https://doi.org/10.1002/polq.12002>
- Ognjenović, K. (2024). Equal pay and employment in Serbia during the COVID-19 pandemic. *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*, 29(2), 37-50. <https://doi.org/10.7595/management.fon.2023.0018>
- Ognjenović, K. (2023a). Participation of women in institutionally sponsored entrepreneurship programs in Serbia: some statistical facts. *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, 15(3-4), 28-47. <https://doi.org/10.28934/jwee23.34.pp28-47>
- Ognjenović, K. (2023b). Impact of continuing education on stable employment and wages of men and women in Serbia. *Economic Analysis*, 56(1), 69-84. <https://doi.org/10.28934/ea.23.56.1.pp69-84>

- Republički zavod za statistiku. (2024). *Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji za 2023., Bilten br. 707*. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20245707.pdf>
- Spasova, N. (2019). Women's servantry in Central West Bulgaria during the first half of the 20th century. *Labor and Society*, 22(2), 345–361. <https://doi.org/10.1111/lands.12406>
- Žarković, J., Mustafa, A., & Arandarenko, M. (2023). Minimum income in the Western Balkans: From socialism to the European Pillar of Social Rights. *Social Policy & Administration*, 57(1), 1–15. <https://doi.org/10.1111/spol.12855>

Internet izvori:

- <https://data.stat.gov.rs/?caller=2400&languageCode=sr-Cyrl> [Pristupljeno: 23/01/25]
- <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [Pristupljeno: 23/01/25]
- <https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef> [Pristupljeno: 26/01/25]